

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

นามสกุลคือเครื่องมือทางอำนาจของรัฐ มีบทบาทใช้จัดการปัจเจกบุคคลและครอบครัวเครือญาติ เพื่อปลูกฝังสำนึกชาตินิยมและอัตลักษณ์ความเป็นชาย แม้ว่าจะระบบนามสกุลในลักษณะชื่อท้ายแบบคนอังกฤษจะเป็นต้นแบบให้กับนามสกุลคนไทยก็ตาม แต่มิได้หมายความว่าชนชั้นนำได้ลอกเลียนธรรมเนียมดังกล่าวมา “ติดตั้ง” ในสังคมไทย ตามปรารถนาที่จะจำเริญผู้สังคมอารยะ นามสกุลของคนไทยยังยืนข้ามผ่านช่วงเวลาอันคับขันทางการเมือง ที่รุนแรงจนถึงขั้นล้มเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่สถาปนาระบบอัตลักษณ์ชนิดนี้ ช่วยยืนยันได้ว่า กลไกที่ถูกราชสำนักสยามคิดค้นขึ้นนั้น “ฟังกัซัน” กับสังคมไทยอย่างเหมาะสมเจาะพอดี มีประสิทธิภาพต่อพลเมืองทั้งในระดับปัจเจก และระดับกลุ่มคนไม่ว่าจะเป็นครอบครัวหรือเครือญาติก็ตาม อาจเป็นเพราะว่าองค์ประมุขที่เติบโตในประเทศเจ้าอาณานิคมอย่างอังกฤษ จึงซึมซับอุดมการณ์ว่าด้วยความสนใจใคร่รู้สังคม “คนอื่น” เพื่อปกครอง “คนอื่น” นั่นเอง นามสกุลจึงเป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองที่สร้างขึ้นเพื่อบริหารจัดการประชากรของรัฐสมัยใหม่ เริ่มต้นจากการแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมในยุโรป แล้วเข้ามาสู่สยามผ่าน “ตัวแทน” ของความเป็นตะวันตก ซึ่งก็คือชนชั้นนำของสยามเอง

ในเบื้องต้น การมุ่งไปสู่รัฐประชาชาติทำให้รัฐต้องตระหนักถึงประชากรในดินแดนอันมีขอบเขตแน่นอนของตนเอง ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่ต้องรู้จักและจัดการในทางที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม พื้นฐานที่จะให้ชนชั้นปกครองทำการเช่นนั้นได้ จำเป็นต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่แน่ชัดจนสามารถคาดค่านวนได้ ไม่ว่าการประเมินภาษีหรือการแพร่ระบาดของโรค เป็นต้น ในกรณีนี้ นามสกุลจึงเป็นกลไกที่รัฐสร้างเพื่อลงมาจัดการต่อสถานภาพปัจเจกบุคคลโดยตรง

ในส่วนตัวบุคคลนั้น นามสกุลมุ่งจำแนกคนตามภูมิหลังซึ่งคล้ายกับภูมิของนามสกุลในอังกฤษ คู่ไปกับแบ่งแยกชนชาติของพลเมือง สร้างความเป็นคนไทยให้แตกต่างจากคนจีน หากเป็นคนไทยต้องใช้นามสกุล แต่ผู้ยังต้องการคงความเป็นจีนก็ยังสามารถใช้ “แซ่สกุล” ต่อไปได้ (แต่ต้องนำมาเขียนต่อท้ายชื่อบุคคล ในลักษณะ “แซ่-”) แต่นอกจากกลไกจัดการทางเชื้อชาตินามสกุลยังสร้างการแบ่งแยกภายในนามสกุลด้วยการสร้างระบบจำแนกอีกชุด แยกประเภทเป็น

“นามสกุลพระราชทาน” และ “นามสกุลสามัญชน” โดยอาศัยความแตกต่างทางภาษามาเป็นเส้นแบ่งแยก เท่ากับว่ากำลังลดทอนความแตกต่างหลากหลายให้กลายเป็นความแตกต่างแบบขั้วตรงกันข้าม และเมื่อยังถูกสร้างให้ยึดติดอยู่กับความสัมพันธ์ตามสายโลหิต หรือเกาะอยู่กับความเป็นเครือญาติหรือครอบครัว จึงอาจกล่าวได้ว่า นามสกุลเป็นกลไกที่ช่วยตรึงปัจเจกบุคคลให้ผูกพันกับสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งหมายถึงที่มาหรือกำเนิดของตน ซึ่งมีความหมายทั้งในทางเชื้อชาติและชาติตระกูล ในกรณีนี้ นามสกุลอาจเป็นกลไกอีกด้านที่ช่วยถ่วงสมดุลความเป็นปัจเจกภาพของพลเมือง มิให้กลายเป็นปัจเจกบุคคลโดยสมบูรณ์

แต่ที่ว่า นามสกุลมิได้เป็นแค่เครื่องมือทางอำนาจที่จำกัดอยู่เฉพาะแวดวงผู้ปกครองเท่านั้น แต่บุคคลอื่นกลับช่วยใช้ราวกับเป็นเครื่องมือของตนเอง เนื่องจากกระบวนการผลิตสร้างความหมายให้กับนามสกุล ได้ทำให้สิ่งดูเหมือนว่าใหม่และคล้ายว่าลอกเลียน ให้กลายเป็น “ความจริง” ที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ จนไม่มีใครครอบครองผูกขาดไว้อย่างเด็ดขาด แม้แต่ผู้ที่ประดิษฐ์ขึ้นเอง เมื่อมี “นามสกุลพระราชทาน” ได้ ก็ย่อมมี “นามสกุลประทาน” หล่นล้าดับชั้นลงมา สะท้อนถึงความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์กันเอง ทำให้มิใช่มีเพียงรัฐหรือชนชั้นปกครองที่มุ่งหวังใช้นามสกุลเป็นเครื่องเยี่ยวยาปัญหาการเมืองเท่านั้น หากแต่องค์ประกอบอื่นของสังคมก็หลีกเลี่ยงไม่พ้น ที่จะต้องสร้างความหมายให้กับตนเองภายใต้ระบอบรัฐประชาชาติ ไม่ว่าจะเป็นคนในตระกูลขุนนางเก่าหรือผู้หญังกฎหมายที่กฎหมายกีดกันไม่ให้จัดตั้งสกุลเอง ก็ต้องการสถาปนาตัวตนในฐานะ อดบุคคล (subject) ที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับรัฐผ่านระบบราชการ หรือแม้แต่ระหว่างปัจเจกบุคคลด้วยกันเอง

อย่างไรก็ตาม จากการค้นคว้าพบหลักฐานที่มีเนื้อหาออกเหนือไปจากขอบเขตการศึกษาครั้งนี้หลายประเด็น ขอนำเสนอพอสังเขปดังนี้

“นามสกุล” สื่อสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมือง

ในสมัยรัชกาลที่ 6 นามสกุลจึงเป็นเครื่องมือจำแนกปัจเจกบุคคลที่มุ่งเน้นทั้งด้านเชื้อชาติและชนชั้นไปพร้อมกัน แต่เครื่องมือชิ้นนี้มิได้มีความเที่ยงถาวร กลับปรับเปลี่ยนมาเป็นกลไกของรัฐในสมัยประชาธิปไตย ภายใต้ผู้นำสามัญชนอย่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่สลดนัยยะทางชนชั้นทั้ง ชับเน้นนัยยะทางเชื้อชาติอย่างรุนแรงยิ่งกว่าอดีต เห็นได้จากในยุคสมัยหลังนี้เกิดความตื่นตัวในการเปลี่ยนทั้งชื่อตัวและชื่อสกุลในหมู่ประชาชน โดยถูกขับเคลื่อนจากอคติทางเชื้อชาติอย่างที่ไม่เคยเกิดมาก่อน ซึ่งจะขอตั้งข้อสังเกตเพียงสังเขปในที่นี้

จากการตรวจเอกสารรับจดทะเบียนนามสกุลยุคจอมพล ป. พบว่า การให้ข้อมูลภูมิหลังของผู้จดทะเบียนให้ตรงตามเกณฑ์ชานานามสกุล ได้ลดความสำคัญลงอย่างมาก ในบางรายไม่พบรายละเอียดเหล่านี้เลย แต่ทว่าสิ่งหนึ่งซึ่งมาแทนคือ การแสดงเจตจำนงของเจ้าตัวว่าขอเปลี่ยนชื่อและ/หรือนามสกุล เพื่อให้ “เป็นสวัสดิ์มงคลแก่วงศ์ตระกูลต่อไปภายหน้า”¹ จริงอยู่ว่าการเปลี่ยนชื่อนั้นเป็นเรื่องปกติ เช่นเพื่อแก้เคล็ดให้หายจากความป่วยไข้ เพื่อบำรุงขวัญกำลังใจตัวเอง เป็นต้น แต่ในสมัยนี้กลับได้รับการขบเน้นจนเป็นกระแสนิยมให้หนักแน่นมากขึ้น และที่สำคัญคือ ความเป็นมงคลแต่ก่อนมิได้ขึ้นกับปัจเจกผู้ใช้นามสกุลนั้น แต่อาจมาจากผู้อื่นที่ชานานามสกุลมอบให้ ไม่ว่าจะเป็นจากองค์ประมุข เจ้านายชั้นสูง หรือแม้แต่พระภิกษุสงฆ์ แต่ภายใต้รัฐบาลสมัยนี้ สามีภรรยาสามารถสร้างมงคลให้แก่ตนเองได้ด้วยการจดทะเบียนนามสกุลของตนเอง

ยุครัฐบาลจอมพล ป. จึงเป็นยุคเริ่มของการสรรหาคำศัพท์สำหรับนามสกุลที่ต้องแสดงความเป็นศิริมงคล ไม่มีตัวอักษรกาลกิณี ออกเสียงได้ไพเราะ ฯลฯ ส่วนใหญ่แล้วหนีไม่พ้นที่จะต้องใช้คำบาลีสันสกฤต ซึ่งรัฐบาลพระมงกุฎฯ สงวนไว้เฉพาะนามสกุลพระราชทานเท่านั้น ตัวอย่างเช่น นายสอน มังษา เสมียนแผนกคลังจังหวัดนนทบุรี บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 1 ต.บางไผ่ อ.นนทบุรี จ.นนทบุรี ยื่นขอจดทะเบียนนามสกุลใหม่ (17 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2480) แทนนามสกุล “มังษา” ของนายเหลียมผู้เป็นปู่ที่ได้ขอจดทะเบียนไว้ “พวกข้าพเจ้าที่ใช้นามสกุล “มังษา” ได้ประชุมตกลงกันเห็นว่า คำว่า “มังษา” เป็นคำที่สั้น ไม่ไพเราะเหมาะสม จึงเห็นควรให้ขอจดทะเบียนสกุลใหม่” โดยมอบหมายให้นายสอนเป็นผู้ยื่นคำร้องขอจดใหม่ว่า “กาญจนสาลักษณ์” พร้อมเสียค่าธรรมเนียมตามระเบียบเพื่อให้เหมาะสมและเป็นศิริมงคลแก่ผู้ที่จะใช้นามสกุลต่อไป² หากย้อนกลับไปในสมัยรัชกาลที่ 6 คำ “กาญจน” จะเป็นหนึ่งในชุดคำศัพท์ซึ่งรัชกาลที่ 6 แผลงมาจากแช่กิม (แปลว่า ทอง) เพื่อนำมาประกอบกับคำอื่น ๆ ให้กลายเป็นนามสกุลพระราชทาน³

ระบบการชานานามสกุลที่พระมงกุฎเกล้าฯ วางแนวทางไว้ ได้ถูกบั่นทอนและแทนที่ด้วยความสำคัญของคำ ที่จำเป็นต้องแสดง “ตัวตน” ความเป็นไทยให้ชัดเจนและแจ่มชัด จนอาจ

¹ หจข. มท.5.42/92 นายเท้าขอจดทะเบียนนามสกุล “ละออบักษิณ” (2480)

² หจข. มท.5.4.2/174 นายสอน-นายเจิมขออนุญาตเปลี่ยนนามสกุล. สำหรับนายเจิม รุ่งอ่วม ต.บางสีทอง อ.บางกรวย จ.นนทบุรี ขอเลิกใช้นามสกุลซึ่งจดทะเบียนไว้ตามกฎหมาย แต่ “ไม่สมควรใจที่จะใช้ “รุ่งอ่วม” ต่อไป” ขอจดทะเบียนใหม่ว่า “โรจนเสถียร”

³ จมื่นอมรรตรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), กำเนิดนามสกุล เล่ม 1, น.31. และ นางเยาว์ กาญจนจारी, “นามสกุล,” ใน สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, น.153.

สรุปรวบยอดได้ว่า เกณฑ์จำแนกนามสกุลของรัฐบาลสามัญชนเหลือเพียงคำว่า “เป็นไทย” หรือ “ไม่เป็นไทย” เท่านั้น ถือว่าเป็นเกณฑ์ที่นอกเหนือจาก “พระราชนิยม” ของรัชกาลที่ 6 แม้ว่าในบรรทัดความเห็นฯ จะมีเกณฑ์ “ประเทศถิ่นเดิม” หรือ “เชื้อชาติเดิม” แต่หากพิจารณาจากความหมายพร้อมคำที่ใช้จากตัวอย่างแนบท้ายบันทึก เป็นเพียงความพยายามบ่งบอกให้รู้กำเนิดหรือชาติกำเนิดของผู้ใช้นามสกุลนั้น ๆ เพื่อสร้างตัวบ่งชี้ถาวรที่สามารถสืบทอดต่อไปยังลูกหลานมิได้มุ่งหมายลบเลือนหรือกลบเกลื่อนชาติกำเนิดแต่ประการใด ทั้งยังแสดงตัวอย่างว่า “เชื้อจีน” หรือ “เชื้อญวน” เป็นต้น อีกทั้งยังปรากฏว่า คนต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน ยังสามารถขนานนามสกุลของตนเอง “ทับศัพท์” สำเนียงภาษาของตนเองได้ด้วย แต่เมื่อเข้าสู่สมัยรัฐบาลสามัญชนของจอมพล ป. กลับเป็นไปในทางตรงกันข้าม เช่นที่อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ (25 สิงหาคม พ.ศ. 2481) ได้รับคำร้องของนายเชียง คุณุ่นเส็ง ภูมิลำเนาอยู่ที่หมู่ 7 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง ขอเปลี่ยนนามสกุล “คุณุ่นเส็ง” ที่ใช้อยู่เดิมเป็น “ชินวัตร”⁴ เป็นต้น

ตั้งแต่ในสมัยจอมพล ป. แล้ว หากปรากฏคำส่อสำเนียงหรือเจตนาไม่เป็นไทยก็ต้องเปลี่ยนให้เป็นไทย ไม่ว่าคำๆ นั้นจะเป็นไทยแท้หรือเป็นบาลีสันสกฤตก็ตาม แม้แต่คำว่า “จีน” ซึ่งเป็นคำไทยที่คนไทยใช้เรียกคนจีน โดยที่คนจีนไม่เคยใช้คำนี้เรียกคนชาติตัวเองเลย ก็ยังหนีไม่พ้นข้อกล่าวหาว่าเป็นต่างด้าว จนนายเซ็ง จินภิญโญ ต้องเปลี่ยนนามสกุลไปใช้ภาษาบาลีสันสกฤตเป็น “ปัทมธรางกูร” เพื่อให้ไม่มีใครเข้าใจผิดว่าเป็นคนจีน⁵

ข้อเท็จจริงเบื้องต้นดังกล่าว พอสันนิษฐานกว้าง ๆ ได้ว่า รัฐบาลจอมพล ป. พินฺดูสงคราม พยายามขั้บเน้นปมเชื้อชาติให้กับสำนึกชาตินิยมมากเสียยิ่งกว่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อาจเป็นเพราะว่า ความตึงเครียดทางเชื้อชาติที่เกิดขึ้นคงมีช่วยบดบังสถานการณ์ทางชนชั้นของตน ในยุคเริ่มแรกของการบริหารประเทศโดยสามัญชน

⁴ หจข. มท.5.4.2/118 ข้าราชการและราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ ขออนุญาตเปลี่ยนแก่นามสกุลและจดทะเบียนนามสกุลใหม่

⁵ นายเซ็ง จินภิญโญ เปลี่ยนนามสกุลเป็น “ปัทมธรางกูร” เพราะมีคำว่า “จีน” นำหน้า อาจทำให้เข้าใจผิดว่าเป็นคนเชื้อชาติจีน ดู หจข. มท.5.4.2/137 ข้าราชการและราษฎรขออนุญาตเปลี่ยนนามและนามสกุล (2481)

“นามสกุล” ไม่ใช่เครื่องหมายการสืบสกุลทางฝ่ายชาย

ส่วนปฏิบัติการที่มุ่งไปสู่ครอบครัวและเครือญาตินั้น นามสกุลได้พยายามแปรหน่วยสังคมพื้นฐานให้กลายเป็นสถาบันทางการเมือง ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ชาย เพื่อจำลองการสืบราชวงศ์ของกษัตริย์ให้ปรากฏในเชิงวัตถุเทียบได้กับการสืบสายตระกูลตามการนับญาติข้างบิดา เพื่อยืนยันว่าการสืบทอดราชบัลลังก์ของราชวงศ์จักรีเป็น “ธรรมชาติ” เฉกเช่นการสืบสายโลหิตของวงศ์สกุล

ทั้งที่ระบบการสืบตระกูลในสังคมไทยนั้นไม่ชัดว่านับทางฝ่ายบิดาหรือมารดาเป็นหลัก แต่เมื่อต้องการสร้างครอบครัวให้เป็นสถาบันของผู้ชาย จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องกีดกันหรือกดทับฝ่ายหญิงให้ระบบการสืบตระกูล เพื่อสร้างความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นตามอุดมคติของความเป็นชาติที่มุ่งเน้นการสืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์จากบิดาสู่บุตรชายอย่างเข้มข้น ละเลยญาติทางฝ่ายหญิงหรือมารดา ความเป็นชายซึ่งเคยครอบครองสถาบันเฉพาะที่เกิดขึ้นในพื้นที่สาธารณะที่สามารถคัดจำแนกสมาชิกเฉพาะเพศชาย จึงต้องมีกระบวนการมุ่งเป้าไปที่เพศหญิง สร้างเส้นแบ่งระหว่างผู้หญิงดีกับไม่ดีด้วยสถานะของภรรยา รวมทั้งจำแนกภรรยาออกเป็นประเภทต่าง ๆ ผ่านเครื่องมือหลายชนิด แต่การเบียดขับเพศหญิงอย่างชัดแจ้งปรากฏผ่านนามสกุล เห็นได้ชัดจากการเขียนในเอกสารราชการและงานทะเบียนทหาร รวมทั้งทำให้นามสกุลปลอดจากแม่หรือญาติฝ่ายหญิง นับแต่การเลือกสรรชื่ออนุการีมาตั้งเป็นนามสกุลต้องเน้นทางพ่อหรือญาติสายพ่อเท่านั้น ตาม “พระราชกฤษฎีกา” ของรัชกาลที่ 6 และไม่อนุญาตให้ผู้หญิงจดทะเบียนตั้งนามสกุลได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยใช้นามสกุลของญาติฝ่ายชายเสมอ ไม่ว่าจะบิดาหรือสามี รวมทั้งญาติชายชั้นห่างออกไป จนเป็นปัญหาสำหรับผู้หญิงตัวคนเดียวที่ไร้ญาติผู้ชาย

แต่อย่างไรก็ตาม ความพยายามสร้างครอบครัวให้อำนาจตกกับฝ่ายชายด้วยการสร้างระบบสืบสกุลข้างบิดา หรือกีดกันมารดาไปจากการตั้งนามสกุล ไม่อาจครอบงำ “วัฒนธรรมเก่า” ได้อย่างเบ็ดเสร็จ จึงมักปรากฏเห็นระบบความสัมพันธ์เครือญาติที่ยังนับญาติทั้งสองสาย ไม่เว้นแต่ตระกูลที่ใช้นามสกุลพระราชทานก็ตาม จากที่ต้องการใช้เป็นเครื่องมือเพื่อมุ่งหาเป้าหมายในการระบบสืบสกุลทางบิดา นามสกุลพระราชทานกลับเป็นเป้าหมายในตัวของตัวเอง ไม่ว่าจะลูกหลานชั้นใดต่างพยายามนับญาติไม่ว่าจะทางบิดาหรือมารดาให้มุ่งตรงสู่บรรพบุรุษ ผู้รับ

พระราชทานหรือใช้นามสกุลพระราชทาน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นระบบสืบสกุลตามนามสกุลพระราชทาน โดยไม่แน่ใจว่าจะเป็นการนับญาติข้างบิดา/มารดาหรือญาติฝ่ายชาย/หญิง

โดยข้อยกกรณีของตระกูล "ณ สงขลา" ซึ่งถ่ายทอดผ่าน "งานรวมญาติ" ครั้งที่ 18 ในบทสัมภาษณ์ที่เรียงงาน "สุดาทิพย์ อินทร เผยความเป็นมาของสายสกุล "ณ สงขลา" ⁶ สุดาทิพย์ ได้ลำดับญาติจากตัวเองไปหาบรรพบุรุษต้นตระกูล ทั้งที่เธอไม่ได้ใช้นามสกุล "ณ สงขลา" แต่ถือว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งของตระกูล ในฐานะ "เหลน" ของท่านปั้น อุปการโกษากร บุตรีเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาลำดับที่ 6 กับท่านผู้หญิงสุทธิ วิเชียรคีรี (ผู้สร้างอุโบสถวัดสุทธิวราราม) ต่อมาท่านปั้นสมรสกับหลวงอุปการโกษากร (เจต วัชรภักย์) คหบดีค้าสำเภา⁷

...ธิดาคนหนึ่งของท่านปั้น คือ คุณหญิงบุญรอด ได้สมรสกับ เจ้าพระยาสุรบดินทร์สุรินทราธัช (พร จารุจินดา) มีบุตรธิดา ๓ คน บุตรคนหนึ่งชื่อ พันโทพระตะมะฤทธิรงค์ (ใหญ่ จารุจินดา) ได้สมรสกับ วงศ์ (สงวนวงศ์) มีบุตรธิดา ๔ คน ธิดาคนหนึ่งในจำนวนนี้คือ เพ็ญลักษณะ จารุจินดา ซึ่งต่อมาได้สมรสกับ ศิริ อินทร มีบุตรธิดา ๓ คน คนหนึ่งคือ อาจารย์สุดาทิพย์ อินทร... และนี่ก็คือที่มาของ "เหลน" ในสายสกุล "ณ สงขลา" ผู้สืบทอดจากผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาลำดับที่ ๖ (เจ้าพระยาวิเชียรคีรี หรือ เม่น ณ สงขลา) นี้เอง⁸ [เน้นคำตามต้นฉบับ]

จากคำบอกเล่านี้สามารถเห็นการลำดับญาติเพื่อบอกความเป็น "ณ สงขลา" ที่สลับซับซ้อนไปมาระหว่างญาติทั้งสองฝ่ายได้ ดังนี้ มารดา (เพ็ญลักษณะ จารุจินดา) > บิดา (ใหญ่ จารุจินดา) > มารดา (คุณหญิงบุญรอด สุรบดินทร์สุรินทราธัช) > มารดา (ปั้น อุปการโกษากร) > บิดา (เม่น ณ สงขลา) มิได้ชัดเจนว่าจะถือการสืบสกุลทางสายบิดาหรือมารดา สายใดสายหนึ่งเป็นสายหลักเลย และด้วยการนับญาติเช่นนี้ ทำให้งานรวมญาติ ณ สงขลา มิได้มีความหมายเฉพาะผู้ใช้นามสกุลพระราชทาน ณ สงขลา เท่านั้น จากทำเนียบผู้อาวุโสของตระกูลภายในงานมีญาติที่ใช้ ณ สงขลา ที่มีอายุระหว่าง 90-100 ปี สองคนจากสี่คน อายุระหว่าง 80-90 ปี เก้าคนจาก 22 คน

⁶ "สุดาทิพย์ อินทร เผยความเป็นมาของสายสกุล "ณ สงขลา", "สกุลไทย รายสัปดาห์, (19 มีนาคม 2545): 33-37.

⁷ เรื่องเดียวกัน, น.33.

⁸ เรื่องเดียวกัน.

อายุระหว่าง 70-80 ปี 18 คนจาก 43 คน ในงานคืนนั้นอาจมี “ณ สงขลา” มากกว่าครั้งที่ไม่ได้ใช้นามสกุล ณ สงขลา

หากพิจารณาส่วนอื่นของบทความ อาทิ คำบรรยายใต้ภาพ พบว่าสมาชิกตระกูลมีสถานะ “เขยของ ณ สงขลา” และ “หลานตาเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ” รวมอยู่ด้วย ถือว่าขัดกับธรรมเนียมจีนที่รู้จักกันว่า ไม่ “แต่งเขย” แต่ “แต่งสะใภ้” เข้าบ้านหรือตระกูลตนเอง

ด้วยเหตุที่สุดาทิพย์ถือตัวเป็นคนตระกูล ณ สงขลาผ่านความสัมพันธ์กับท่านปั้น จึงทำให้บทความเปิด “พื้นที่” กับบรรพสตรีคนนี้เป็นพิเศษ มากเสียกว่าเงินเหยียง ต้นบรรพบุรุษผู้อพยพมาปักหลักในแผ่นดินไทยคนแรก ทั้งที่ท่านปั้นเป็นลูกหญิงของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น ณ สงขลา) เมื่อสมรสแล้วก็ต้องทิ้งนามสกุลตามกำเนิดเพื่อใช้นามสกุลตามสามีว่า “อุปการโกษากร” แต่ตระกูล ณ สงขลา ได้ยกย่องเชิดชูการสมรสของท่านปั้นว่า

... ต่อมา ท่านปั้นได้สมรสกับหลวงปู่อุปการโกษากร (เจต วัชรวิทย์) ผู้เป็นคนดีค้าขายเรือสำเภานในสมัยก่อน ท่านปั้นจึงเป็นศูนย์รวมสายสกุลวัชรวิทย์ จารุจินดา จารุรัตน์ และอีกหลายสายสกุลไว้กับสกุล ณ สงขลาด้วย เพราะท่านมีบุตรธิดาถึง ๗ คน ซึ่งได้สมรสกับผู้อยู่ในตระกูลดังของเมืองไทย⁹

อาจารย์สุดาทิพย์เล่าถึงบรรพบุรุษของเธอว่า

“ท่านปั้น อุปการโกษากร มีบุตรธิดา ๗ คน คือ คุณหญิงสมบุญ วิเชียรคีรี เป็นภรรยาพระยาวิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาลำดับที่ ๘ คุณหญิงบุญรอด สุรบดินทร์สุรินทราฤกษ์ เป็นภรรยา เจ้าพระยาสุรบดินทร์สุรินทราฤกษ์ (พร จารุจินดา) ท่านเชื้อ อนันตสมบัติ ภรรยา พระอนันตสมบัติ (เอม ณ สงขลา) ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาลำดับที่ ๘ มหาอำมาตย์โท พระยาพิจรรชปฤชามาตย์ (สุหร่าย วัชรวิทย์) คุณหญิงเป้า เพชรกำแหงสงคราม เป็นภรรยา พระยาเพชรกำแหงสงคราม (มะลิ ยุกตะนันท์) พระภริณีศรีสำรวจ (แดง วัชรวิทย์) และคุณหญิงตาบศรีสังกร ภริยา พระยาศรีสังกร (ตาด จารุรัตน์)”¹⁰ [เน้นคำตามต้นฉบับ]

⁹ เรื่องเดียวกัน, น.33-37.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, น.33.

ความเติบโตและแน่นแฟ้นของตระกูลจึงถูกสร้างผ่านท่านนั้น ซึ่งเป็น “ลูกหญิง” หรือเครือญาติฝ่ายหญิงคนหนึ่งของคุณ สงขลา ผ่านการสมรสและการมีบุตรธิดา แม้ประสงค์ของรัฐจะกำหนดให้ คุณ สงขลา สืบทอดในหมู่ญาติฝ่ายชาย แต่ผู้ที่ขยายฐานสมาชิกให้กว้างขวางครอบคลุมถึงผู้ใช้นามสกุลอื่นกลับเป็นญาติฝ่ายหญิง อาจกล่าวว่า เครือข่ายประสานระหว่างตระกูลต่าง ๆ นั้น ถูกเชื่อมติดด้วยการสมรส แสดงให้เห็นสายเลือดของญาติฝ่ายหญิงว่ามีบทบาทอย่างยิ่งสำหรับการสร้างสำนึกและฉันทะตระกูลให้เป็นปึกแผ่น ยิ่งกว่าจะจำกัดไว้เฉพาะผู้ใช้นามสกุลพระราชทาน คุณ สงขลา เท่านั้น

ความพยายามสร้างระบบสืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ทางสายเลือดเฉพาะฝ่ายชาย ผ่านกลไกนามสกุล แม้จะสัมฤทธิ์ผลดีระดับหนึ่ง ซึ่งอาจถือว่าการแสดงผลในชั้นสัญญาบัตรก็ว่าได้ แต่ยังมีอาจครอบงำหรือเปลี่ยนแปลงจารีตประเพณีของการสืบสายตระกูลทางฝ่ายหญิงหรือการนับญาติทางมารดาได้อย่างสมบูรณ์

“นามสกุล” ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย

แม้จะล่วงเข้าสู่ยุคประชาธิปไตย แต่สำนึกของนามสกุลกลับทวีความสำคัญมากขึ้น โดยมีได้จริงก็จริงว่าเป็นสิ่งตกทอดมาจากระบอบเก่า เห็นได้จากคำร้องขอเปลี่ยนชื่อและนามสกุลของนักเรียนนายร้อยกวาง เม่งหลี อายุ 20 ปี ภูมิลำเนาเดิมจ.นครราชสีมา มีบิดาเชื้อจีนชื่อนายปี แซ่ริม และมารดาเป็นไทยชื่อนางหนอย แซ่ริม ร้องขอขณะที่ยังเป็นนักเรียนนายร้อยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ประมาณห้าเดือน¹¹ ขอเปลี่ยนชื่อ “กวาง” เป็น “กมล” ด้วยเหตุผลว่า

๑. ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ทางราชการจะไม่แต่งตั้งบรรดาศักดิ์ทั้งทางฝ่ายทหารและพลเรือน ดังนั้นกระผมก็จำเป็นต้องใช้ชื่อเดิม ไปจนตลอดชีวิต

...

๒. ชื่อกระผมเป็นชื่อไม่ไพเราะ

¹¹ หขช. ร.7 ม.27/390 นักเรียนนายร้อยกวาง เม่งหลี อำเภอนางเลิ้ง ขอแก้ชื่อเป็น “กมล” แกื่อนามสกุลเป็น “ริมปิววงศ์” (25 พฤศจิกายน – 15 ธันวาคม 2475)

๓. กระทบยังจะได้รับยศเป็นนายทหารสัญญาบัตรต่อไป จะใช้ชื่อนี้ดูไม่สมควรกับยศที่จะได้รับ
๔. เมื่อกระทบได้รับตำแหน่งเป็นผู้บังคับบัญชาทหาร [พล] ทหารอาจกระทบกระเทียบ และสปรระหมาทผู้บังคับบัญชาเรื่องชื่อได้
๕. เพื่อป้องกันความเสื่อมที่จะมีขึ้นแก่หมู่คณะในวงการของทหาร¹²

สำหรับสาเหตุในการเปลี่ยนนามสกุล “เม่งหลี” เป็น “ริมปิวงค์” ก็คล้ายกัน อีกทั้งยังมีนัยยะเกี่ยวกับเชื้อชาติอย่างเห็นได้ชัดอีกด้วย

๑. นามสกุลที่กระทบใช้ยังไม่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติ
๒. นามสกุลแสดงว่าเป็นเชื้อจีน ไม่เหมาะสมด้วยทางราชการทหาร
๓. ตั้งแต่บัดนี้ไป ทางราชการจะไม่แต่งตั้งบรรดาศักดิ์จะคงถือนามสกุลเดิมเป็นหลัก¹³

นักเรียนนายร้อยกวางซีเจงที่มาของคำในนามสกุลว่า ริม มาจาก แซ่ริม, ปิ มาจากชื่อบิดาซึ่งถึงแก่กรรมแล้ว ส่วน วงศ์ อาจแก้ไขได้หากพ้องซ้ำกับนามสกุลอื่น ซึ่งเป็นการอ้างเกณฑ์สำหรับขนานนามสกุลที่มีมาในอดีตนั่นเอง แต่ด้วยสำนึกที่เห็นได้ชัดว่าเป็นการเตรียมตัวตนให้พร้อมสำหรับการก้าวสู่ยุคประชาธิปไตย ทั้งระบอบเก่าไว้ให้เป็นอดีต

“นามสกุล” ในฐานะเครื่องมือของปัจเจกชน

นามสกุลคนไทยเกิดภายใต้ระบอบกษัตริย์เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างสำนักว่าด้วยรัฐสมัยใหม่ เมื่อเวลาผ่านไปกลับเผยให้เห็นว่า เครื่องมือชิ้นนี้หาได้ยึดติดเฉพาะระบอบการเมืองที่ให้กำเนิด แต่เปิดโอกาสให้คนต่างฝ่ายเข้ามาฉวยใช้ประโยชน์ ด้วยการสร้างความหมายที่แตกต่างกันไปตามแต่ละสมัย เช่นในปัจจุบัน ความตื่นตัวในการเปลี่ยนชื่อตัวและชื่อ

¹² เรื่องเดียวกัน.

¹³ เรื่องเดียวกัน.

สกุลรวมทั้งชื่อเล่น (ที่มีได้ใช้เรียก "เล่น ๆ" อีกต่อไป) ได้สร้างสำนึกใหม่ให้กับระบบนามบุคคลของคนไทย

จากคำบอกเล่าของผู้เปลี่ยนชื่อในสมัยนี้ พรึม, ธีรตีพิศา เตวีชพศุดม์ ประกอบอาชีพทนายความ กล่าวว่าการเปลี่ยนชื่อและนามสกุลมาแล้วสองหน เนื่องจากตอนเด็กมักเป็นโรคที่คนทั่วไปไม่เป็นกัน เช่น ซีสที่คิ้วและหน้าอก ปวดเข่ารุนแรงจนยืนไม่ได้ เธอได้ตระเวนรักษาตัวกับแพทย์ทุกแผนมาแล้ว ไม่ว่าจะไทย จีน ฝรั่งเศส รวมทั้งหมอนวดจับเส้น แต่ไม่พบสาเหตุของอาการเจ็บป่วย จนแพทย์แผนปัจจุบันคนหนึ่งบอกว่า “มันเป็นกรรม” ต่อมาเมื่อรู้จักอาจารย์ท่านหนึ่งได้แนะนำให้เปลี่ยนชื่อเดิม จารุชา สุทธิพันธ์ มาเป็น นภัสสร สุทธิพันธ์ ที่ยังคงนามสกุลเก่าไว้เนื่องด้วยเกรงใจบิดา หลังจากนั้นไม่นาน พ่อได้เสียชีวิต และหน้าที่การงานของตนเริ่มมีปัญหา อาจารย์คนเดิมจึงแนะนำให้เปลี่ยนอีกครั้ง เป็นการเปลี่ยนใหม่หมดทั้งชื่อจริง นามสกุล รวมถึงชื่อเล่นจากแต้ว เป็น พรึม ทำให้ชีวิตของตนราบรื่น และที่สำคัญคนรอบข้างสนใจไม่ว่าญาติหรือเพื่อนต่างก็ทำตาม เวลาขึ้นแม่ ตัวเธอ และน้องสาวใช้นามสกุลต่างกัน¹⁴

ข้อเท็จจริงคร่าว ๆ อาจพอเห็นได้ว่า นามสกุลเริ่มมีความหมายห่างไกลจากครอบครัวหรือความเป็นคนสายเลือดเดียวกันมากขึ้นทุกขณะ จึงลำบากอย่างยิ่งที่จะใช้ทัศนคติในอดีตมาพิจารณาพิจารณาพฤติกรรมร่วมสมัยนี้ได้ เช่น หมอคูที่ทำนายดวงชะตาจากชื่อและนามสกุล หากทำนายตัวบุคคลจะพิจารณาทั้งชื่อตัวและนามสกุล แต่หากทำนายเนื้อคู่จะพิจารณาเฉพาะชื่อตัวเท่านั้น ไม่นำนามสกุลเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะอ้างว่าการแต่งงานเป็นเรื่องของสองคน ไม่ได้แต่งกับครอบครัวหรือตระกูลของอีกฝ่าย เป็นต้น แต่เมื่อความเข้าใจต่อนามสกุลของคนร่วมสมัยแปรเปลี่ยนไปเสียแล้ว จึงจำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจที่พร้อมไปกับยุคสมัยเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมนี้ ที่กระหายในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ในระดับต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง

ด้วยการศึกษานี้เพื่อให้เข้าใจ “นามสกุล” ในฐานะเครื่องมือทางอำนาจของรัฐ ที่ใช้จัดการกับปัจเจกบุคคลและครอบครัวเครือญาติ พร้อมกับกระบวนการปลูกฝังแนวคิดด้วยชาตินิยมและอัตลักษณ์ความเป็นชายดังที่แสดงมาโดยลำดับ ที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการอธิบายอำนาจความเป็นชาย ที่ส่งผ่านและถ่ายทอดผ่านกลไกของรัฐประชาชาติอย่างมีประสิทธิภาพไปถึงผู้หญิงที่เป็นปัจเจกบุคคลในบริบทสังคมไทย ดังนั้น หากผู้ใดต้องการศึกษา

¹⁴ “สาว ๆ หวังเฮง ชักแถวเปลี่ยนยกชุด ชื่อเล่น-ชื่อจริง-นามสกุล,” มติชน (6 กรกฎาคม 2550): 36.

เพิ่มเติมต่อยอด ควรได้พิจารณาถึงการต่อสู้ ตอบโต้ และประนีประนอมของ “ผู้หญิง” และ “สำนักความเป็นหญิง” ต่อนามสกุล รวมทั้งการหยิบใช้ประโยชน์จากนามสกุลอย่างลึกซึ้ง เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักสตรีนิยมในประเทศไทยให้เข้มแข็งขึ้น เพราะที่ผ่านมา แมื่อนามสกุลจะเป็นหนึ่งในประเด็นที่นักสตรีนิยมรณรงค์ชี้ให้เห็นความไม่เป็นธรรมในการเลือกปฏิบัติต่อสตรี แต่ก็พบว่ามีงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้้น้อย ส่วนมากมักอธิบายว่ากฎหมายบังคับให้ภรรยาต้องใช้นามสกุลของสามีไม่ปฏิบัติตามอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบของสหประชาชาติ ซึ่งประเทศไทยได้เป็นภาคีสมาชิกเมื่อ 8 กันยายน พ.ศ.2528 ในข้อ 16 เกี่ยวกับความเสมอภาคในครอบครัว เช่น การใช้นามสกุล คำนำหน้านาม การได้สัญชาติตามคู่สมรส การหมั้นการหย่า ความรุนแรงในครอบครัว หรืออาจอธิบายเสริมรายละเอียดพอสังเขป เช่นว่า การบังคับให้สละนามสกุลเดิมไปใช้นามสกุลสามี ทำให้บุตรหญิงสืบสกุลไม่ได้จึงมีสถานะต่ำต้อย จนสามีไปมีภรียน้อยเพื่ออ้างว่าอยากได้ลูกชายไว้สืบสกุล ทำให้สถานภาพผู้หญิงต่ำต้อย¹⁵ เพียงเท่านั้น

---

¹⁵ วิมลศิริ ชำนาญเวช, “การจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี,” ใน วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์ 16, (พฤศจิกายน 39):.1-6.